

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

2023

TSUMBANDĪLA YA U MAKĀ

MARAGA: 80

Tsumbandila iyi ya u maka i na masiatari a 28.

TSIVHUDZO KHA VHAṬOLI/VHAMAKI

- Memorandamu uyu i tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhaṭoli/vhamaki.
- Memorandamu u tea u thoma wa dzulelwa dzulo nga vhoṭhe vha kwameaho khathihi na phanele ya u linga musi u ṭola/maka hu sa athu u thoma.
- Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u eliwa nga u angaredza zwi tshi tevhedza vhukoni/ndeme yazwo.

MAGA A U ṬOLA/MAKA

1. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzi fhiraho tshivhalo tsho tiwaho, kha vha make/ṭole fhedzi phindulo ya u thoma. (Mulingiwa ha tei u fhindula mbudziso ndapfu na mbudziso pfufhi u bva kha lushaka luthihi lwa bugu/liṅwalwa.)
2. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzoṭhe nṅa u bva kha KHETHEKANYO YA A (vhurendi ho randelwaho) kha vha make/ṭole phindulo mbili fhedzi dza u thoma.
3. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso ndapfu mbili kana mbudziso pfufhi mbili kha KHETHEKANYO dza B na C, kha vha make/ṭole ya u thoma vha **litshe** ya vhuvhili. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzoṭhe dza rathi (nganea na folukulo) na/kana nṅa dzoṭhe (ḍirama), kha vha make/ṭole fhedzi phindulo ya u thoma kha khethekanyo iṅwe na iṅwe, tenda a vha o fhindula mbudziso nthihi pfufhi na nthihi ndapfu.
4. Arali mulingiwa a nga fhindula phindulo mbili hune ya u thoma ya vha yo khakhea ngeno ya vhuvhili i yone, kha vha make ya u thoma vha **litshe** ya vhuvhili.
5. Arali phindulo dzi songo nomboriwa nga ngona yone, kha vha make/ṭole vha tshi tevhedza memorandamu.
6. Arali vhukhaxhi ha mupeleṭo vhu tshi nga khakhisa ṭhalutshedzo, kha vha zwi make sa vhukhaxhi. Arali zwi sa khakhisi ṭhalutshedzo, kha vha make sa zwone.
7. *Mbudziso ndapfu/dza maanea:*
Arali maanea/phindulo ndapfu ya nga vha pfufhi kha tshivhalo tsha maipfi tsho tiwaho, vha songo nṅa ndaṭiso, ngauri o no ḍi dzula o ḍihaṭula ene muṅe. Arali phindulo ya lapfesa u fhirisa mpimo, kha vha sedzuluse/ṭole nga ho teaho nyimele nahone vha songe mutumba na vhaṭoli vhahulwane. Kha vha shumise rubriki dza u linga dzi re kha *Aphendikisi ya A na B* u ṭola maanea a vhalingiwa.

8. *Mbudziso pfufhi:*
Arali mulingiwa a songo shumisa zwidevhe musi o humbelwa uri a khouthu, **vha songo nea ndatiso.**
9. Kha **mbudziso dzo vuleaho**, hu songo avhelwa maraga kha EE/HAI, kana kha NDI A TENDA/A THI TENDI. Thikhedzo/khwathisedzo/thalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.
10. Hu songo avhelwa maraga kha NDI NGOHO/A SI ZWONE kana NDI MBUNO/KUHUMBULELE KWAVE. Thikhedzo/khwathisedzo/thalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.
11. Phindulo dza mbudziso pfufhi dzi tea u toliwa/makiwa nga vhusedzi hu tshi dzhielwa nzhele mbofho dzo tshewaho/dzhiwaho kha dzulo la u linganyisa memorandamu.

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI**VHURENDI HO RANDELWAHO****MBUDZISO YA 1: VHURENDI – MBUDZISO NDAPFU****KUAVHELWE KWA MARAGA****Maraga dzi avhelwe nga ndila yone:**

- Maraga dza 6 ndi dza mbuno.
- Maraga dza 4 ndi dza luambo. Dzone dzi avhelwe nga ndila heyi:
 - Maraga 4 arali mbuno dzi 5–6
 - Maraga 3 arali mbuno dzi 4
 - Maraga 2 arali mbuno dzi 3
 - Maraga 1 arali mbuno dzi 2
 - Maraga 0–1 arali mbuno dzi 0–1
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi

'RI BVA KULE' – NM Musehane**Marangaphanda**

Mitaladzi/vese dza tshirendo ndi mafhungo ane murendi a a n'wala a tshi khou shumisa maipfi uri zwine a toda u zwi amba zwi swike kha vhavhali.

Thalutshedzo ya tshirendo ndi zwine tshirendo tsha khou amba nga hazwo.

Murendi u shumisa mitaladzi/vese u bvisela khagala uri zwithu zwothe musi zwi tshi sala zwi tshi bvelela/khunyelela zwi vha zwo thoma kale.

Mbuno

- Kha itshi tshirendo nga mitaladzi/vese ya 1 na ya 2, murendi u thalutshedza uri zwithu zwi tshi sala zwi tshi khunyelela zwi thoma henengei murahurahu hu si na ndivho, fhedzi a lingedza nga ndila dzothe u swikela a tshi bvelela.
- Kha mitaladzi/vese ya 3 na ya 4, murendi u sumbedza uri vhatu vha a tambula nga maanda vha tshi toda ndivho zwi songo tou leluwa, huwe zwi ita zwi tshi vha kondela.

- Mitaladzi/vese ya 5 na ya 6 murendi u bvisela khagala u ri urizwithu zwi vhonele zwi zwavhudi namusi, vhaiti vhazwo ho vha hu kale vha tshi khou lingedza.
- Mitaladzi/vese ya 7 na ya 8 u amba uri zwothe zwo thoma hu si na tshithu, a shuma naho zwo vha zwi tshi khou konda.
- Mitaladzi/vese ya 9 na ya 10, murendi u nea thalutshedzo ya uri o shuma nga maanda nge a vha na fulufhelo la uri u do phuletshedza.
- Mitaladzi/vese ya 11 na ya 12, murendi u nea thalutshedzo ya uri zwothe o shuma a tshi lavhelela zwivhuya nahone a sa fheli mbilu.
- Mitaladzi/vese ya 13, na ya 14 na ya 15, murendi u bvisela khagala uri zwithu a zwi thomiwi namusi zwa sokou vuwa zwi tshi khunyelela, zwi dzhia tshifhinga tshilapfu na miwaha minzhi.
- Mitaladzi/vese ya 16, na ya 17 na ya 18, murendi u nea khwathisedzo ya uri zwothe zwi dzhia tshifhinga na u lindela, hu si na u sokou dzhaha-dzhaha.
- Mitaladzi/vese ya 19, na ya 20 na ya 21, murendi u khwathisedza uri zwothe zwi dzhia tshifhinga tshilapfu.
- Murendi u khunyeledza nga uri zwithu zwothe ri songo vhuya ra difhura, ra dikanganyisa, zwi bva kule a zwi sokou bvelela.

Magumo

Murendi u vhonele a tshi kona u shumisa mitaladzi/vese u bvisela khagala thalutshedzo ya tshirendo uri zwithu zwothe zwi dzhia tshifhinga uri zwi bvelele/khunyelele. Uri tshifhinga ndi tshone tshi laulaho zwithu uri zwi khunyelele. [10]

MBUDZISO YA 2: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI**'HU TSHI KOVHIWA IFA' – FR Mudau**

- 2.1 Ndi sonethe, √ ngauri ndi tshirendo tsho vhumbwaho nga mitaladzi ya 14.√ (2)
- 2.2 Murendi u bvisela khagala uri mushumo wa u kovha ifa u vha u songo leluwa ndi tshifhinga tshi kondaho.√√ (2)
- 2.3 Figara ya muambo yo shumiswaho kha mutaladzi/vese ya 8 i tana vhudipfi ha u pfa vhutungu.√√ (2)
- 2.4 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri muthu muñwe na muñwe ifa u a li funa, fhedzi zwi vhavha musu u songo vhaliwa kana u vhetshelwa lau/Ū kovhiwa ha ifa ndi mushumo u lemela ho vhunga vhana vha khotsi vha tshi fhedza vha si tsha andana.√√ (2)
- 2.5 Ee. Ndi a tendelana nae.
- Ngauri uyu wa lupedzi u di dzula e tsini na khotsi awe a tshi vha thusa kha zwothe zwe vha vha vha tshi toda.
 - Ngauri ndi ene mutuku, khotsi awe vha pfa u mushumo wavho wa uri vha mu thogomele naho vha si tsheeho.

KANA

Hai. A thi tendelani nae ngauri:

- Khotsi u tea u funa vhana vhawe vhothe u lingana.
- Nwana muñwe na muñwe u na pfanelo ya u wana mukovhe kha ndaka ya khotsi awe.

[Maraga mbili kha mbuno mbili] √√

(2)
[10]

MBUDZISO YA 3: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI**'MBILU I LILELA U GAVHA' – WMR Sigwavhulimu**

- 3.1 Ndi liriki/Alegori,√ ngauri tshi vha tshi tshi khou amba nga ha vhupfiwa vhune murendi a vha naho kha zwine zwa kwama matshilele a vathu na zwine vha zwi funa.√ / Tsatsaladzo/sathaya, √ murendi u khou sasaladza vathu vha no khou funesa midifho ya shango u fhirisa u takadza Mudzimuv (2)
- 3.2 Murendi u tama u bvisela khagala uri muthu u dzulela u tama u vha na tshinwe na tshinwe fhanu shangoni, tshifhinga tshothe.√√ (2)

- 3.3 Figara ya muambo ine murendi a i shumisa i tana vhudipfi ha u pfa vhutungu.√√ (2)
- 3.4 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri naho zwithu zwi zwinzhi fhanu shangoni, muthu u tea u tenda uri zwiñwe zwi mu fhire, a lilele u wana Tshilidzi tsha Mudzimu a kone u tshila/Muhumbulo muhulwane ndi wa uri vhatu vha khou funesa midifho ya shango u fhirisa u takadza Mudzimu.√√ (2)
- 3.5 Ee. Ndi a tendelana nae.
- Ngauri mbilu i funesa zwithu zwa shango zwine zwa fhedza muthu a tshi khou xela.
 - Ngauri muthu u funesa zwithu na u hovhelela u do fhedza a sa tsha kona u ita zwa ndeme nga vhutshilo hawe.
 - Midifho ya shango yo fareledza vhatu lune vha kundelwa na u bva.
- [Maraga mbili kha mbuno mbili] √√ (2)
- [10]

MBUDZISO YA 4: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

'CHRIS HANI' – LR Ndlovu

- 4.1 Ndi tshirendo tsha eledzhi,√ngauri tshi khou elelwa Vho-Chris Hani vhe vha vha mulwelambofholowo wa shango lino vha fhedza vha vhulawa/tshi amba nga lufu lwa Chris Hani.√ (2)
- 4.2 Murendi u toda u bvisela khagala uri lufu lwa Vho-Chris Hani lwo nana u vhaisa/kwama vhatu nga ndila ya u tou dzhenelela mbiluni nga maanda.√√ (2)
- 4.3 Figara ya muambo ine murendi a i shumisa i dzumbulula vhudipfi ha u pfa vhutungu.√√ (2)
- 4.4 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri Vho-Chris Hani vha do dzula vha tshi elelwa ngauri vha lwela shango, vhatu vha khou isa phanda kha zve vha vha vho zwi thoma.√√ (2)
- 4.5 Ee. - Ndi a tendelana nae, ngauri Vho-Chris Hani vho lingedza nga maanda u lwela mbofholowo fhedzi ya ri i tshi swika ya wana vho no lovha.
- Vho-Chris Hani vho do lovha vha vhulungwa vhutshilo ha mbofholowo ha sala vhu tshi swika.
- [Maraga mbili kha mbuno mbili] √√ (2)
- [10]

NA

VHURENDI VHU SONGO RANDELWAHO (HA KHOMBEKHOMBE)**MBUDZISO YA 5: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI****'TSHIPIMBI' – TR Ratshitanga**

- 5.1 Ndi sathaya.√ Ngauri murendi u khou sasaladza tshipimbi uri a si tshithu tshavhudi.√ (2)
- 5.2 Murendi u tama u bvisela khagala uri muthu wa tshipimbi u fhedza a tshi ita zwithu zwi si zwavhudi nahone nga mbiti ngauri u vha a sa thetshelesi vhañwe.√√ (2)
- 5.3 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri vhathu ri tea u zwi thanyela uri ri sa vhe vhathu vha tshipimbi vhunga tshi tshi d̂isa mbiti nahone ri tea u thetshelesa vhañwe √ uri ri dzule ro takala.√ (2)
- 5.4 Thounu ya fhasi ya tshirendo itshi i bvisela khagala mutevhetsindo u ongolowaho,√ ngauri u vha na tshipimbi ndi zwithu zwi vhavhaho/tungufhadzaho.√ (2)
- 5.5 Ee/Ndi a ima nae ngauri:
 - Muthu wa tshipimbi u dzula mbilu yawe i tshi khou vhavha.
 - Muthu ane a si vhe na tshipimbi u dzula o takala hu si na tshi mu khakhisaho.
- [Maraga mbili kha mbuno MBILI dzi pfalaho. Arali mulingiwa a d̂isa kuhumbulele ku hanedzaho izwi, vhatoli kha vha zwi sedzuluse.] √√ (2)

[10]**THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A:****30**

KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKUŁOO**NGANEA****MBUDZISO YA 6: NANDI NDI SHENGA? – MBUDZISO NDAPFU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha rubriki ya u tola mbudziso ndapfu.

- Arali e kha khritheria 5 (maraga dza 12- 15) u wana maraga (8 -10)
- Arali e kha khritheria 4 (maraga dza 9-11) u wana maraga (6 - 7)
- Arali e kha khritheria 3 (maraga dza 6-8) u wana maraga (4 - 5)
- Arali e kha khritheria 2 (maraga dza 4-5) u wana maraga (2 - 3)
- Arali e kha khritheria 1 (maraga dza 0-3) u wana maraga (0 - 1)

ADENDAMU

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Puloto ndi u lunzhedzana ha mafhungo u bva bugu i tshi thoma u swika i tshi fhela. Puloto i a khethekanywa ya bva zwipida zwi ngaho sa mathomele, u bveledza mafhungo/nyito i takuwaho, mathakheni, nyito i waho na thasululo. Nyito i takuwaho/u bveledza mafhungo ndi tshipida tsha puloto hune muñwali a bveledza mafhungo/zwiwo zwi tshi tevhelaho u swika mathakheni a bugu. Vhaanewa/vhabvumbedzwa ndi vhatshukumbulelwa vhane muñwali a vha shumisa u bveledza mafhungo a bugu yawe. Ri na tshaka dza vhaanewa sa dendele, mupikisi, mulutanyi na vhanwe vhaanewa vhatshusi.

Mbuno

Kha nganea iyi ri wana mafhungo a tshi takuwa musi Vho Luvhani vha tshi nana u sa pfesesana na Vho Madilaga nga ha u vhfifha muvhilini havho.

- Vho Madilaga mafhungo a vha dina lwe vha pfa vha si tsha funa na u amba na Vho Luvhani.
- Vho Madilaga vha vhudza Vho Luvhani uri kha vha ngalangadze mihwalo ine vha vha nayo kana vha lindele musi riwana a tshi bebwa vha mu ise fhethu ha vhana vha si na vhabebi.
- Ayo mafhungo a dina Vho Luvhani lwe vha fhedza vha tshi tuwa hayani hu vhusiku vha ya ha mme avho vha songo onesa muthu.
- Vho Luvhani vha fhedza vha tshi humiselwa vhuhadzi havho nga Vho Muvhi na Vho Mainganye sa makhadzi afho mutani.
- Vho-Luvhani vha beba riwana we a vha e na lino lithihi la ntha ngei sibadela tsha Vhutshidzi.
- Mafhungo a u bebwa ha riwana e na lino lithihi a divhadzwa na kha vhamidia kha radio Fhatulushaka.
- Vho Maambavhaniwe vha takuwa vha livha sibadela uri vha tou vhona nga matu avho zve vha pfa kha radio.
- Mafhungo a nana u vhifha musi Vho Ana muhura wa Vho Luvhani vha tshi sema Tshifhiwa uri ndi shenga nahone u do luma riwana wavho.
- Vho Madilaga vha sema Vho Luvhani musi vha tshi lingedza u vha talutshedza zwine muhura wavho Vho Ana vha vha semisa zwone musi vhana vha tshi khou lwela mpopi.
- Thaidzo i nana u hula musi vhana vha Vho Madilaga vha tshi kolelwa na tshikoloni uri ha havho hu na shenga. Izwi zwi ita uri Vho Luvhani vha vhe na thaidzo khulu ngauri vha tshi toda thuso kha Vho Madilaga, a vha tendi u pfa tshithu, vha ri shango lo no tangana ngazwo, na vhone vha vho pfi khotsi a shenga.
- Vho Luvhani vha lingedza u tandulula thaidzo yavho nga u ya kha vha siviki vhe vha vha disela Vho Nicholson nga kha mutangano wa siviki. Avho vha fhedza vha bvisela khagala uri Tshifhiwa a si shenga. Vho Madilaga vha nanisela Vho Luvhani thaidzo nga u ya u vha mangala kha khaladzi avho uri u khou itela riwana wavho bembela ngeno hu vhone vhe vha sa ye musanda vha tshi sumbedza uri a vha zwi dzheni. Vho Mainganye vha kaidza khaladzi la lala.
- Vho Luvhani vha lingedza u tandulula thaidzo yavho nga u pfulutshela Polokwane na vhana vhavho.

Magumo

Muiwali o kona u shumisa vhaanewa vhahulwane u bvedza nyito i takuwaho nga u bvedza zwiwo zwo faranaho zwi sumbedzaho u aluwa ha thaidzo dza pfudzungule mutani wa ha Madilaga dzo aluwa zwavhudi u bva musi Vho Madilaga vha tshi dzhenelela, u bebwa ha riwana e na lino, ndingedzo nga vha muhasho, u pfuluwa na u bvelela ha Tshifhiwa hune ha vha hone mathakheni.

[25]

MBUDZISO YA 7: NANDI NDI SHENGA? – MBUDZISO PFUFHI

- 7.1 Ndi khudano ya nnda,√ ngauri Vho Madilaga vha tshi vhona Vho Ana vho mbo di thoma u semana uri kha vha humele murahu nahone vha songo tsha kanda mudini wavho.√ (2)
- 7.2 - Vho Luvhani ndi mufumakadzi wa vhulenda.
- Muthu ane a kona u kondelela.
- Muthu wa u hangwela a sa fari nga mbilu.
- Vha a tavhanya u fhela mbilu/A vha funi khakhathi
[Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]√√ (2)
- 7.3 - Mutangano wo thusa uri vhathu vha kone u pfesesa uri Tshifhiwa a si shenga.
- Ndi niwana wa vhukuma, a si muholefhalo, a hu na tsho khakheaho khae.
[Maraga 2 kha mbuno MBILI] √√ (2)
- 7.4 Ndi tshipida tsha nyito i waho,√ ngauri ri wana thaidzo ye vha ha Madilaga vha vha vhe nayo ya niwana wa u bebwa e na lino la ntha i khou welela nahone Vho Ana na vhona vha da u humbela pfarelo.√ (2)
- 7.5 Mafhungo aya a ri humbudza zwa murahu ngauri Vho Ana ndi muhura wa Vho Madilaga vhe vha do vha sema vha tshi vha semela uri vha na niwana wa shenga ane u a luma, nahone vho vhuya vha toda nanga uri i de i bwele mishonga afha mudini wa Vho Madilaga/Vho Ana vha teketela Tshifhiwa musi nwana wavho a tshi khou lilela mpopi wa Tshifhiwa.√√ (2)
- 7.6 Siangane na fhethuvhupo ha Tshandebvu vhune ha vha vhupo ha mahayani, zwi tutuwedza uri vhathu sa vhahura arali vha khakhisana vha tea u farelana, uri vhutshilo vhu ye phanda.√ Ndi zwine ra vhona Vho Ana vha tshi tutuwedzea u ya u humbela pfarelo ha Vho Madilaga nge vha kolela Tshifhiwa na u vhaisa muta wothe.√
[Maraga 1 kha mbuno na 1 kha thikhedzo] (2)
- 7.7 Muñwali u shumisa Vho Ana u kaidza vhathu:
- Uri u funesa mafhungo a vhañwe a si zwavhudi/
- Kha u sa kolela vhañwe vhathu vhutshiloni/
- Uri mazwifhi ha fhati a tou pwasha/
- Uri muthu arali o khakha u tea u humbela pfarelo.
Thikhedzo: Ngauri buguni ri vhona Vho Ana vha tshi ya ha Vho Madilaga u humbela pfarelo uri vhutshilo vhu beve phanda.
[Maraga 1 kha ndivho na 1 kha thikhedzo]√√ (2)

- 7.8 Vhudipfi ha u vhaiſala/sinyuwa/pfa vhuṭungu.√√ (2)
- 7.9 Muṅwali u ṭodou kaidza na u eletshedza vhathu uri a si mbonalo ya muthu ine ya langa u bvelela hawe/Vhathu vha tea u tikedzana arali muṅwe wavho a ḍiwana e kha nyimele i kondaho/Vhuholefhali a si tshivhi, ri tea u tangedza nyimele.
[Maraga 2 kha mbuno i pfallaho.] (2)
- 7.10 Masiandaitwa o vha a uri:
- Zwi ita uri hu dzule hu na dzikhakhathi afha muḍini.
- Vho Madilaga vha pfuluwa na kamarani vha ya vha edela kha iṅwe.
- Muḍi wa Vho Madilaga u swika hune wa fhandekana, Vho Luvhani vha ya vha dzula Polokwane
- Vho Luvhani vho farwa nga mutsiko wa malofha/Vho Luvhani vho beba nga muaro
[Mbuno MBILI dzi pfallaho.]√√ (2)
- 7.11 - Ndo vha ndi tshi ḍo tangedza ṅwana wanga nda mu funa.
- Ndo vha ndi tshi ḍo ya kha madokotela uri vha mpfunze nga nyimele ine ṅwana wanga a vha khayoy.
- Ndo vha ndi tshi ḍo pfuluwa nda ya nda dzula huṅwe.
- Ndo vha ndi tshi ḍo ṭoda thuso na kha vhafunzi uri vha nkhwathise.
[Maraga 3 kha mbuno THARU dzi pfallaho.] √√√ (3)
- 7.12 Hai, a thi mu pfeli vhuṭungu, ngauri:
- U bebwa muthu e na ḷino ḷa ṅtha a hu na tsho khakheaho.
- Sibadela vha a ḷi bvisa ḷino ilo.
- Muthu u vha a si muholefhali, nahone e si shenga.

KANA

Ee, ndi a mu pfela vhuṭungu ngauri:

- Vhathu vho vha vha tshi dzula vha tshi mu amba vha tshi ri ndi 'shenga'.
- Tshikoloni o vha a sa difhelwi na vhana vha hawe.
- Khotsi awe a vho ngo kona u mu tangedza na nyimele yawe.

[Maraga 2 kha mbuno MBILI dzi pfallaho.]√√ (2)
[25]

MBUDZISO YA 8: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha rubriki ya u tola mbudziso ndapfu.

- Arali e kha khritheria 5 (maraga dza 12- 15) u wana maraga (8 -10)
- Arali e kha khritheria 4 (maraga dza 9-11) u wana maraga (6 - 7)
- Arali e kha khritheria 3 (maraga dza 6-8) u wana maraga (4 - 5)
- Arali e kha khritheria 2 (maraga dza 4-5) u wana maraga (2 - 3)
- Arali e kha khritheria 1 (maraga dza 0-3) u wana maraga (0 - 1)

ADENDAMU

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Puloto ndi u lunzhedzana ha mafhungo u bva bugu i tshi thoma u swika i tshi fhela. Puloto i a khethekanywa ya bva zwiipida zwi ngaho sa mathomele, u bvedza mafhungo/nyito i takuwaho, mathakheni, nyito i waho na thasululo. Nyito i takuwaho/u bvedza mafhungo ndi tshipida tsha puloto hune muñwali a bvedza mafhungo/zwiwo zwi tshi tevhokana u swika mathakheni a bugu. Vhaanewa/vhabvumbedzwa ndi vhathukhumbulelwa vhane muñwali a vha shumisa u bvedza mafhungo a bugu yawe. Ri na tshaka dza vhaanewa sa dendele, mupikisi, mulutanyi na vhañwe vhaanewa vhathusi.

Mbuno

- Maria u langana na Vho-Loshani u pometshedza Aifheli mihwalo ine a vha nayo.
- Aifheli u fheletshedza Maria dokotelani Musina afho ndi hune zwa khwathisedzwa uri Maria o dihwala. Aifheli a tshi vhudzwa izwo a takala na u tanganedza mihwalo iyo sa yawe.
- Aifheli na Maria vha tendelana uri vha tea u malana nga mutshato. Vha langana u thoma nga u divhadza vhabebi vhavho.
- Mutā wa ha Loshani u tiwa sa wone une wa do vha tshipida tsha u dzudzanya munyanya.

- Vhukatini ha nzudzanyo dzenedzi, hu di vha na phungo i khou pfallaho ya uri khuvha mihwalo ya Maria ndi ya Vho-Loshani, fhedzi vhane vha ralo a vha ngo kona u thithisa mushumo, vha tou vhone sa vhadziavivho.
- Munyanya u vha hone, wa nakesa henefho kha la Folovhodwe, nga murahu ha uyo munyanya, mutani wa ha Loshani hu bebwa nwana wa musidzana, Musatondwa, ngei mutani wa ha Netshipate hu bebwa wa mutukana, Rotondwa.
- Vho Maria vha kombetshedza Aifheli uri vha pfulutshela Thohoyandou uri vha dzumbetshedze mafhungo avho.
- Vho Maria vha ita na u tamba nga mashika vha tshi itela u kanganyedza tshiphiri tshavho.
- Vhana vho dzhena zwikolo zwa phuraimari na sekondari vhothe, vha fhedza nga u ya Yunivesithi ya Venda vhothe.
- Vhuvhili havho vha tangedza Murena musi vhe henefho Yunivesithi ya Venda, vha fhedza nga u funana.
- Rotondwa na Musatondwa vha divhadza vhabebi vhavho nga ha u funana havho. Mutani wa ha Musatondwa, vhabebi vhothe a vha zwi tangedzi nge vha vha vha tshi divha tshiphiri, ngei ha Rotondwa, ane a zwi pfesesa ndi khotsi, Aifheli, ngeno Vho-Maria vha tshi tou pfuu sa tshimange.

Magumo

Muñwali o kona u shumisa vhaanewa vhahulwane u bveledza nyito i takuwaho, he ra vhone nyito i tshi takuwa musi Vho-Loshani na Maria vha tshi langana u pomtshedza Aifheli mihwalo i si yawe. U malana ha Aifheli na Maria nga munyanya, u bebwa ha Rotondwa na Musatondwa vhane vha fhedza vha tshi funana na u khakhisana, zwi ri swikisa mathakheni.

[25]

MBUDZISO YA 9: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO PFUFHI

- 9.1 Ndi khudano ya ngomu.√ Ngauri mihumbulo ya Vho-Maria i khou lwedzana ngauri vha divha ngoho, muñwe muhumbulo u toda vha tshi phula tshiphiri ngeno muñwe u tshi ri vha songo amba.√ (2)
- 9.2 - Vho-Aifheli ndi muthu wa lufuno a funaho muta wawe.
 - Ndi munna a fulufhedzeaho kha mufumakadzi wawe.
 - Ndi muthu a sa funi u vhaisa muñwe muthu.
- [ZWIVHILI fhedzi zwi pfallaho.]√√ (2)
- 9.3 U funana ha Rotondwa na Musatondwa zwi na thuthuwedzo kha u bveledza magumo a lishandi nga ndila heyi:
 - Rotondwa u khakhisa Musatondwa
 - Tshiphiri tshi fhedza tsho bvela khagala.
 - Zwi shonisa Vho-Loshani na Maria.
 - Maria u goda thundu dzawe a humela hayani ha hawe.
 - Aifheli u hangwela Maria vha dovha vha dzula vhothe
 - Vho-Loshani vho shanduka tshidakwa.
- [Maraga 2 kha mbuno MBILI dzi pfallaho.]√√ (2)

- 9.4 Nyito i takuwaho/U bveledza mafhungo,√ ngauri tshiphiri tshi kwamaho Vho-Maria vhane vha vha na n̄wana na Vho-Loshani tshi khou n̄ana u vha la musu Rotondwa na Musatondwa vha tshi vho funana.√ (2)
- 9.5 Mafhungo a u hana Rotondwa na Musatondwa vha tshi malana a ri humbudza murahu musu Vho-Loshani vha tshi n̄ea Vho-Maria muhwalo.√√ (2)
- 9.6 Siangane na fhethuvhupo ha sibadela kha vhupo ha mahayani zwa musalauno hune muthu a tshi khou lwala u valelwa ha di da vhathu vha tshi mu vhona, zwi tutuwedza Vho-Maria vha kombetshedzea u tshuwa vha vho sokou tetemela musu mihumbulo i tshi khou lwedzana u phula tshiphiri. Vho-Maria vha tou zwi divha uri tshine tsha khou vha vhangela vhulwadze ndi mini.
- [Maraga 1 kha mbuno na 1 kha thikhedzo]√√ (2)
- 9.7 - Muñwali u tama u ri gudisa uri shangoni tshiphiri tshi a bvela khagala.
- Nga Vho-Loshani ri dovha ra guda uri hu na khonani dziñwe dzi sa fulufhedzei kha khonani dzadzo.
- [Maraga 1 kha ndivho na 1 kha thikhedzo]√√ (2)
- 9.8 Vhudipfi ha u vha isala/pfa vhutungu.√√ (2)
- 9.9 Muñwali u toda u vhudza vhavhali uri vhathu vha tutshele zwiphiri nahone vha fhulufhedzee mbinganoni ngauri zwa sa ralo zwi vha na masiandaitwa a si avhudi.√√ (2)
- 9.10 - Zwo fhedza zwo ita uri Vho-Maria vha fhedze nga u vha na vhulwadze ha mbilu.
- Zwo ita uri Vho-Maria vha gode thundu dzavho vha humele hayani ha havho.
- Musatondwa na Rotondwa vha fhedza vho tshinyana.
[Maraga MBILI kha mbuno MBILI dzi pfallaho.]√√ (2)
- 9.11 - Ndo vha ndi tshi do humbela vhaiñwe vhathu vhahulwane vha lushaka uri vha ambe na mme anga uri vha pfesese.
- Ndo vha ndi tshi do humbela vhashumelavhapo uri vha nthuse kha dandetande heli.
- Ndo vha ndi tshi do pfuluwa na Musatondwa ra yo dzula kha liñwe shango ra kona u malana.
- [Maraga 3 kha mbuno THARU dzi pfallaho.]√√√ (3)

9.12 Ndi a vha pfela vhuṭungu ngauri:

- Vha mala musadzi a sa fhulufhedzei.
- Vha tenda na u themendela muthu ane a khou vha khakhela a tshi tshimbidza munyanya wa mbingano yavho.
- Vha alusa riwana a si wavho vha sa zwi divhi.

KANA

A thi vha pfeli vhuṭungu ngauri:

- Vha fhulufhelesa khonani yavho.
- Vha langwa nga musadzi.
- A vha thetshesesi tsivhudzo i bvaho kha mashaka avho.

[Maraga 2 kha mbuno MBILI dzi pfallaho.] √√

(2)
[25]

FOLUKULO***KHUVHANGANYO YA FOLUKULO – RV Tshikovhi*****MBUDZISO YA 10: *KHUVHANGANYO YA FOLUKULO (MBUDZISO NDAPFU)***

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha rubriki ya u tola mbudziso ndapfu.

- Arali e kha khritheria 5 (maraga dza 12- 15) u wana maraga (8 -10)
- Arali e kha khritheria 4 (maraga dza 9-11) u wana maraga (6 - 7)
- Arali e kha khritheria 3 (maraga dza 6-8) u wana maraga (4 - 5)
- Arali e kha khritheria 2 (maraga dza 4-5) u wana maraga (2 - 3)
- Arali e kha khritheria 1 (maraga dza 0-3) u wana maraga (0 - 1)

ADENDAMU

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Vhalingiwa vhalavhelelwa u nanga zwibveledzwa zwo teaho u bva buguni yavho u itela u khwathisedza likumedzwa line la khou sengulusiwa.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la 26 musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Zwiwo zwo faranaho/puloto ndi ndunzhe ndunzhe ya zwiitei, hune tshinwe tshiwo tsha disa tshinwe. Muhumbulo muhulwane wa lungano ndi zwine lungano lwa amba zwone/ndi thero ine muhwali/muanetsheli wa lungano a toda vhavhali/vhathetshelesi vha tshi zwi divha. Muhumbulo muhulwane wa lungano ulu ndi wa u toda vhathetshelesi/vhavhali vha tshi divha uri hu na vhatu vhane vha takadzwa nga u vhaisa vhanwe. Vhatu vhenevho kanzhi vha fhedza zwithu zwi tshi vha tanutshela, zwa vho vha la thoho/vhulaha/vhaisa/pfisa vhutungu.

Mbuno

[Afha vhalangi vho nea tsumbo dzavho, vhalangiwa vha nga di shumisa tsumbo dzo fhambanaho na idzi, tenda dza vha dzi tshi khwathisedza likumedzwa.]

Zwiwo zwo farekanaho kha lungano ulu zwo livhiswa kha u bvisela khagala muhumbulo muhulwane wa uri muthu a takadzwaho nga u vhaisa vhaiwe zwawe a zwi naki ndi zwi tevhelaho:

- Mutukana we a vha o rumiwa ha makhadzi wawe u vhiga lufu lwa khaladzi awe u tangana na munna a re na ligoma lihulu.
- Munna onoyo u dzhiela mutukana uyo zwiliwa a zwi la zwothe.
- Munna uyo ane a vha a tshi nga mpengo, u posa uyo mutukana ngomani iyo.
- Mutukana uyo u vhudzwa uri a imbe arali a totiwa.
- Munna uyo u dzhena midini yo vhalaho a tshi diphina nga u fhiwa zwiliwa na halwa. Vhathu vha takadzwa nga u pfa ngoma i re na tshithu tshi no imbelela ngomu.
- Munna uyo u takadzwa lunzhi nga u tota ula mutukana uri a imbelele ene a tshi wana zwa u la ngeno ula mutukana a sa mu fhi, maanda kha ula mutukana a fhungudzea nga ndala, vhunga uyo munna a tshi fhedza vhege yothe a kha eneo maitele.
- Uyo munna u swika kha muwe mu di une wa vha u na halwa, maitele a divha eneala a u wana zwiliwa nga u vhaisa ula mutukana nga u mu tota a imbelela, a fhedza a songo la.
- Mu di wonoyo u vha u wa makhadzi wa uyu mutukana.
- U ri u swika, munna uyo a mvumvusa vhathu nga ngoma yawe, vhathu vha vha na dora la u toda u vhona tshi re ngomani vha mu kambisa, a lala, vha vula ngoma yawe, vha bvisa ula mutukana.
- Ngomu ngomani vha longa notshi, ula munna a tshi vuwa, a tshi kambuluwa, a tshi tota ngomani lu no swika luraru, notshi dza mu luma a mbo ri sia.

Tsumbo dza mirero:

- Dzi tshi ya vungani dzi ranga u pangiswa
- Phala i wana musuki, mutshini u fhira ngaho
- Hu laiwa vhazwale, ndi hune tsiwana ya laiwa hone.
- Murero wa u thoma: Dzi tshi ya vungani dzi ranga u pangiswa. Muanetsheli u sumbedza uri vhaiwe vhathu vha tshi toda u pfisa muwe muthu vhutungu, vha thoma nga u mu ungeledza nga u mu nea zwi mu takadzaho uri a si zwi limuwe uri ndi hone a tshi khou dzhena khomboni. Zwi ralovho na kha ulwu lungano lwa munna na ngoma yawe, hune maipfi “dzi tshi ya vungani”, “u vhulawa,” ranga u pangiswa,” “u thakhiwa,” a a bvumelana.
- Murero wa vhuvhili: Phala i wana musuki, mutshini u fhira ngaho. Muwali u toda u sumbedza uri hu na vhathu vha no diphina nga zwithu zwine vha si zwi shumele, zwine ri zwi vhona na kha ulu lungano, munna a tshi diphina nga u vhaisa uyu mutukana.

- Murero wa vhuraru: Hu laiwa vhazwale, ndi hune tsiwana ya laiwa hone. Murero uyu u tou khawathisedza uri a si na tshawe a nga kona u wana zwituku kha vha re na zwavho vhone vha vha vha khou diphina nga u vhone thambulo yawe.

Magumo

Muanetsheli/muniwali u vhonala a tshi kona u shumisa zwiwo zwi farekanaho na maipfi a bvumelanaho zwa lungano na mirero u bvisela khagala muhumbulo muhulwane wa uri hu na vhatu vhane vha takadzwa nga u pfisa vhaiwe vhutungu fhedzi na vhone vha fhedza vha tshi tangana na zwi vhavhaho. Izwi muniwali u zwi kona nga u shumisa lungano lwa munna na ngoma yawe na mirero miraru. [25]

MBUDZISO YA 11: KHUVHANGANYO YA FOLUKULO – MBUDZISO PFUFHI

MBUDZISO YA 11 – MBUDZISO PFUFHI

PHINDULO DZA TSHIPIDA TSHA C: LUNGANO

- 11.1 Tshiitisi ndi tsha uri dongololo le vhatu vha vhea fulufhelo khalo uri li do swikisa mulaedza u tavhanya, li tshi vho ungwa nga mbula, luaviavi na u ongolowa halwo lwa swikisa mulaedza wa uri vhatu vha do fa.√√ (2)
- 11.2 Ngano dza vhatu/phukha na vhatu,√ ngauri lu na vhabvumbedzwa vha vhatu na vha phukha.√ (2)
- 11.3 Musi dongololo li tshi litsha u swikisa mulaedza wa ndeme kha Mudzimu, la vho ungwa nga mbula, la la la farwa nga khofhe, li tshi sala li tshi swika he la ruwa, la vha lo no lenga.√√ (2)
- 11.4 Vhudipfi ha u dinalea.√√ (2)
- 11.5 Vhonzhi ha vhatu vho vha vha tshi divha uri mulaedza wa luaviavi u do swika u lenga vhunga na lwone lu tshi tshimbila nga u ongolowa u fhirwa nga dongololo, fhedzi lwa vha lwone lwo swikaho phanda. √√ (2)
- 11.6. Vhatu vha songo nyadza muthu vho sedza zwine a vha zwone/matshilele. Muthu ane wa mu fhulufhela a nga vha ene ane a u nisa nga thoni/shonisa vhutshiloni.√√ (2)
- 11.7 Wa dongololo wa uri vhatu vha tshile u swika nga hu sa fheli ngauri:
 - Lufu lu a vhavha, lu dzhia mashaka ashu ri tshi kha di a funa.
 - U tshila tshothe zwo vha zwi tshi do thusa uri ri divhe na vhomakhulukuku vhashu. √√ (2)

NA

PHINDULO DZA TSHIBVELEDZWA TSHA F: VHURENDI HA SIALALA (TSHIKHODO)

- 11.8 Murendi u toda u sumbedza uri vha a kona u sola muthu/u amba muthu e henefho a sa zwi pfe.√√ (2)
- 11.9 Ipfi ‘ngwaniwapo’ kha Vhatavhatsindi ndeme yalo ndi ya u sumbedza vhuhulu havho zwi tshi kwama divhazwakale uri ndi vhone vhe vha waniwa kha vhuno vhupo musi dziñwe tshaka dzi tshi da.√√ (2)
- 11.10 Heyi figura ya muambo i buletshedza uri Vhatavhatsindi ndi vhone vhane vha hune ha rerelwa hone(zwifho), vhudzulo havho ndi milamboni, maishani na mabakoni.√√ (2)
- 11.11 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri Vhatavhatsindi ndi vhathu vhane vha kona u fara zwiphiri zwihulwane zwa shango.√√ (2)
- 11.12 Ee.
Ndi a zwi takalela ngauri:
- A si vhathu vha dzikhakhathi/dzinndwa
 - Ndi vhathu vha sa bvafhi, vhane tshavho ha vha u funa u lima.
 - Ndi vhathu vhane vha fara zwiphiri
 - Ndi vhathu vha re na vhudele, vha no kona u fara zwithu zwavhudi .
- [Maraga tharu kha mbuno tharu dzi pfalaho] √√√ (3)
[25]

T̂HANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana****MBUDZISO YA 12: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO NDAPFU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha rubriki ya u tola mbudziso ndapfu.

- Arali e kha khritheria 5 (maraga dza 12- 15) u wana maraga (8 -10)
- Arali e kha khritheria 4 (maraga dza 9-11) u wana maraga (6 - 7)
- Arali e kha khritheria 3 (maraga dza 6-8) u wana maraga (4 - 5)
- Arali e kha khritheria 2 (maraga dza 4-5) u wana maraga (2 - 3)
- Arali e kha khritheria 1 (maraga dza 0-3) u wana maraga (0 - 1)

ADENDAMU

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la 26 musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Khudano ndi u fhambana/u sa andana vhukati ha vhatambi/zwigwada kana mutambi ene mune. Hu na tshaka mbili dza khudano - ya nda ine ya vhonele zwi khagala vhukati ha vhatambi/zwigwada na ya ngomu ine khayi mihumbulo ya mutambi ene mune ya lwezana ngomu hawe. Vhatambi ndi vhatukhumbulelwa vhane muwali a vha shumisa u bvedza mafhungo a dirama yawe.

Mbuno**Khudano dza nda**

- Mashudu na Vho-Nefefe vha a kudana musi vha tshi khou mu kaidzela u vhuya vhusiku.
- Vho-Nefefe vha lutana na Vho-Mariya musi Vho-Mariya vha tshi khou imelela Mashudu kha zwiito zwawe zwi sa tangedzei.
- Mashudu u rwiwa nga Khwathisani a tshi khou mu rwela vhubva hawe ha u sa toda u shuma mishumo ya hayani na u funesa hawe vhatukana.

- Khwathisani u semana na mme awe Vho-marita musu Khwathisani a tshi lingedza u vha eletshedza kha u lema havho Mashudu.
- Musu Mashudu a tshi pfa uri Lufuno u vho funana na Susan, ho mbo di vuwa khudano khulu vhukati havho.
- Lufuno na Tshibio vha fhambana lune vha fhedza nga u lwa vha tshi lwela Mashudu.
- Mashudu u lutana na mudedezi Vho-Ludwevha nge Mashudu a si ite mushumo wa tshikolo.
- Vho-Marita vha lutana na Vho-Ludwevha musu Vho-Marita vha tshi vha semela uri vha khou neesa Mashudu mishumo ya tshikolo.
- Mashudu u rwiwa nga khotsi awe Vho-Nefefe vha tshi khou mu rwela uri ha iti mishumo ya tshikolo nahone ha thonifhi vhadededzi tshikoloni.
- Vho-Marita vha semiwa nga niwana Mashudu a tshi vha semela uri a vho ngo mu bikela mbuvha na musu vha tshi hana uri a si tuwe na Tsaniwani nga murahu ha musu vho vha na muloro u shushaho.
- Heleni na Tsaniwani vha a kudana musu vha tshi khou lwela u vhuya ha Tsaniwani na muwe musadzi wa Venda.
- Mashudu na Heleni vha a kudana musu vha tshi lwela Tsaniwani lune a fhedza o mu shushedza nga lufhanga, Mashudu a shavhela badani a mbo di thulwa nga goloi a lovha.

Khudano ya ngomu

- U lemwa ha Mashudu nga Vho-Marita hu vhangha khudano ya nga ngomu khavho musu vha tshi disola lune vha vho fhedza vha tshi divhulaha.
- Mashudu a tshi disola musu a tshi wanulusa uri Tsaniwani u na mufumakadzi.
- Tsaniwani a tshi humbula nga ha uri Heleni a tshi do pfa nga ha Mashudu u do ri mini.

Magumo

Vhukoni havhudi ha muwali hu vhonala musu a tshi kona u shumisa vhatambi u bvisela khagala khudano dzo fhambanaho mafhungoni a dirama iyi. Vho-Marita vha lema Mashudu na u pikisana na munna, vha a divhulaha nga philisi khathihi na u fhambana ha vhaiwe vhatambi zwi thusedza u bvedza khudano afha diramani iyi. [25]

MBUDZISO YA 13: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO PFUFHI

- 13.1 Tshi vhangaho khudano vhukati ha Vho-Marita na Khwathisani, ndi u itelwa mishumo ya hayani ha Mashudu nga mme awe ene o dzula hu si na tshine a khou ita. √√ (2)
- 13.2 Khwathisani u olwa sa niwana ane a sa pfane na vhubva, a dovha a vha na mikhwa yavhudi/o olwa sa muthu a re na vhudifhinduleli zwi tshi da kha mishumo ya hayani.√√ (2)

- 13.3 Nyito i takuwaho/U bvedza mafhungo,√ngauri ri wana mafhungo a vhubva ha Mashudu a tshi khou nana a tshi ya phanda.√ (2)
- 13.4 Mafhungo a vhubva ha Mashudu a fhedza a tshi mu ita uri a litshe na tshikolo ngauri a vha a sa funi u vhala bugu na u ita mishumo ya tshikolo zwe a fhedza a tshi tahela tshikhuwani na Tsanwani.√√ (2)
- 13.5 Aironi ya dirama/Lishandi la litambwa li vha hone musiri ri vha vhavhali ri tshi zwi divha uri Heleni u khou tou shushedza Mashudu nga lufhanga ngeno ene a sa zwi divhi/Musi Mashudu a tshi tahiswa nga Tsanwani vha ya tshikhuwani a tshi humbula uri ha na musadzi ngeno ri ri tshi zwi divha uri u na musadzi/Musi Mashudu a tshi zwifhela khotsi awe uri o vha o rumiwa vhengeleni nga Vho-Marita ngeno a tshi bva ha Tsanwani muthannga wawe.
[Na dziinwe tsumbo dzi pfalaho]√√ (2)
- 13.6 Mafhungo a bvukulula thounu ine ya vha nthu ya Vho-Marita na Khwathisani,√ ngauri vhothe vha bvisela khagala vhudipfi ha u dinalea/vhaisala nga zwine zwa khou vhangwa nga Mashudu.√ (2)
- 13.7 Mulaedza muhulwane wa dirama iyi une muñwali a tama ri tshi u guda ndi wa uri u lema vhana a si zwavhudi ngauri zwi na masiandaitwa a si avhudi. Zwe Vho-Marita vha ita zwa u lema havho Mashudu zwi fhedza zwi tshi ita uri Mashudu a xeelwe nga vhumatshelo hawe, ene na mme awe vha lozwe vhutshilo havho. Vhabebi vha tea u tikedzana kha u alusa vhana zwavhudi.
[Maraga l kha muhumbulo, na l kha thikhedzo.] √√ (2)
- 13.8 Muñwali vho shumisa ndango ya tshiteidzhi nga ndila heyi u itela uri Mashudu a sumbedze Khwathisani uri zwine a khou amba a hu na hune Mashudu a khou zwi vhea hone, nahone a zwi ambi tshithu khae, ha na ndavha nazwo. √√ (2)
- 13.9 Mafhungo a bugu iyi a khou bvelela nga tshifhinga tsha musalauno hune vhana vha lemala vha sa kaidziwi nga ndavha ya uri vha na pfanelo dzavho. √√ (2)
- 13.10 Muñwali u shumisa Heleni ndivho yawe i ya uri muthu a songo tamba nga u shushedza vhaiwe vhathu/Heleni we a do shushedza Mashudu nga lufhanga a fhedza Mashudu a tshi thulwa nga goloi a lovha.√√ (2)

13.11 Ee, ndi a vha pfela vhuṭungu, ngauri:

- Vho-Nefefe ndi muthu ane a didina nga u kaidza Vho-Marita kha vhuḍifari havho kha Mashudu vhu songo daho fhedzi vha sa thetsheleswe. √√

(2)

13.12 - Ndo vha ndi do toda u divha uri ndi ngani a si tsha mpfuna.

- Ndo vha ndi tshi do ya kha vhabebi vhawe uri vha nnyambeke nae uri ri songo fhambana.
- Ndo vha ndi tshi do humbela na vhafunzi uri vha nthuse kha uri ri songo fhambana.
- Ndo vha ndi tshi do tenda uri ri fhambane vhunga hu ene a si tsha funaho.

[ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.] √√√

(3)

[25]

TSHILWAVHUSIKU – TT Mudau

MBUDZISO YA 14: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO PFUFHI

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha rubriki ya u tola mbudziso ndapfu.

- Arali e kha khritheria 5 (maraga dza 12- 15) u wana maraga (8 -10)
- Arali e kha khritheria 4 (maraga dza 9-11) u wana maraga (6 - 7)
- Arali e kha khritheria 3 (maraga dza 6-8) u wana maraga (4 - 5)
- Arali e kha khritheria 2 (maraga dza 4-5) u wana maraga (2 - 3)
- Arali e kha khritheria 1 (maraga dza 0-3) u wana maraga (0 - 1)

ADENDAMU

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la 26 musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Khudano ndi u fhambana/u sa andana vhukati ha vhatambi/zwigwada kana mutambi ene mune. Hu na tshaka mbili dza khudano: ya nnda ine ya vhonala zwi khagala vhukati ha vhatambi/zwigwada na ya ngomu ine khayi mihumbulo ya mutambi ene mune ya lwedzana ngomu hawe. Vhatambi ndi vhatikhumbulelwa vhane muḽwali a vha shumisa u bvedza mafhungo a dirama yawe.

Mbuno

Khudano ya nga ngomu i vha hone musi Vho Gangashe na Vho Mudzulikutama vha tshi khou vhlahedzwa nga zwiito zwa Maforotereke vhane vha khou tambudza vhadzulapo na u dzharatela shango le vha tou swielelwa lwa tshifhinganyana.

- Khosi Vho Tshilwavhusiku vha vha na khudano ya nga ngomu musi vha tshi khou dinwa nga zwine mavhuru vha si tsha toḽa u tuwa shangoni lavho.
- Mphelekedzeni u kudana na maforotereke musi a tshi rwelwa uri u wanala a tshi khou toḽou tswa khuhu, zwe ha fhedza ho vhulawa na mmbwa dzawe mbili na ene a fhedza o lovha nga nthani ha mafuvhalo.
- Ledia u lutana na munna wawe Luka musi Ledia a tshi mu eletshedza uri vha pfuluwe.
- Luka u sinyuswa nga Piet we a ri Afrika li na vhane vhalo vhane vha vha vharema.
- Luka u sinyuswa nga Derek a tshi ri vharema na vhone ndi vhatu a si dziphukha.
- Hu na khudano vhukati ha Maforotereke na vhalanda vha Tshilwavhusiku, lune Maforotereke a vho vha shushedza nga zwigidi.
- Ntsieni u kudana na Maforotereke musi vha tshi mu rwela uri kholomo ye a vha a tshi khou i hama yo raha khamelo.
- Vhalanda vha Tshilwavhusiku vha kudana na Maforotereke nga murahu ha musi vha tshi rwa Ntsieni, madzuloni a u ri hu dzudzanywe mafhungo vha vho shakuliswa.
- Tshilwavhusiku u vha na khudano ya nga ngomu a humbula u lugisela u bva pfumo la u lwa na Maforotereke.
- Mmbi ya Thovhele Tshilwavhusiku i kudana na Maforotereke lwe vha fhedza vha tshi tshothela mafotereke vhusiku vha vha vhulaha.

Magumo

Vhukoni havhudi ha muḽwali hu vhonala musi a tshi kona u shumisa vhatambi u bvisela khagala khudano dzo fhambanaho mafhungoni a dirama iyi. Khudano khulwane ye ya vhangwa nga u dihedza ha Maforotereke kha shango la Tshilwavhusiku zwi fhedza zwi tshi vha vhulaisa nga vhane vha shango

[25]

MBUDZISO YA 15: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO PFUFHI

- 15.1 Tshi vhangaho khudano ndi uri Ledia u khou funa zwa u pfuluwa vha tuwa ngauri vhatu vha Swongozwi vha khou fhedza khuhu dzavho ngeno Luka zwa u tuwa a sa imi nazwo.√√ (2)
- 15.2 Luka u olwa sa munna wa khani a sa thetshesesi zwine vhaiwe vha amba ngauri Luka u hana, a tshi ita khani ya uri a vha pfuluwi.√√ (2)
- 15.3 Nyito i takuwaho/U bvedza mafhungo,√ ngauri thaidzo ya uri maforotereke vha tuwe Swongozwi ya vha i tshi khou tou nana i tshi ya.√ (2)
- 15.4 U hana u tuwa ha Luka zwi fhedza zwi tshi vhulahisa Ledia ngei magumoni a bugu, ane ene a vha a tshi khou dzula a tshi vhilahela nga ha uri vha tuwe.√√ (2)
- 15.5 Ndi ha musi vhavhali vha tshi zwi divha uri Tshilwavhusiku u khou ya u lwa na u vhulaha Maforotereke vhusiku ngeno maforotereke vha sa zwi divhi.√√ (2)
- 15.6 Thounu yo fholaho √i bvukulula vhudipfi ha u takala ha Luka na Piet. √ (2)
- 15.7 Mulaedza ndi wa uri vhatu vha songo swielela vhatu vhane vha si vha divhe ngauri vha nga fhedza vha tshi hana u tuwa, vha vho vha lwisa.√√ (2)
- 15.8 Ndi u sumbedza uri Luka u funa mufumakadzi wawe Ledia.√√ (2)
- 15.9 Ndi mudzedze wa tshifhinga tsha kale hune vhatu vharema na vhafumakadzi vha si vhe na ppanelo, zwi ita uri Piet a nyadze vhatu na vhafumakadzi.√√ (2)
- 15.10 U vha murangaphanda/khosi zwi toda vhatu, maanda/vhuhali uri u kone u tsireledza na u vhusa vhalanda.√√ (2)
- 15.11 Ee, ndi a vha pfela vhatungu ngauri o itiswa nga munna wawe we a hana u pfuluwa ene a vho fhedza o lovha.√√ (2)
- 15.12 - Ndo vha ndi tshi nga toda thuso kha vhashumelavhapo uri vha nthuse.
- Ndo vha ndi tshi nga ya u vhiga mapholisani.
- Ndo vha ndi tshi nga hambela u tangana na vhe vha mu rwa.

[ZWIRARU fhedzi zwi pfallaho.] √√√ (3)
[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25
MARAGAGUTE: 80

KHETHEKANYO YA A: RUBRIKI YA U TOLA MAANEA A LITHERETSHA – MBUDZISO NDAPFU: VHURENDI [MARAGA: 10]

Khritheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili Tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU	5–6	4	3	2	0–1
Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwaṭhisedza nga vhuṭanzi na kupfeselele kwa tshibveledzwa	- Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho - Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwaṭhisedzo yo dziaho u bva kha tshirendo - U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo	- U sumbedza u pfesesa na u sengulusa thoho nga ndila yone - Phindulo ndi yo faredzaho zwidodombedzwa zwi khagala - Mbuno dzi pfadzaho dzo nekzedzwa, naho dziṅwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika heneṭho - U pfesesa ha lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo	- Tsenguluso i fushaho/linganelaho ya thoho - Hu na dziṅwe mbuno dzavhuḍi dzi tikedzaho thoho - Naho dziṅwe dza mbuno dzo tikedzwa, hu ḍi vha na vhuṭanzi vhu sa tendiseiho - U pfesesa ha mutheo ha lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo	- Tsenguluso ya thoho i sa fushi - Hu na tshaedzo khulwane ya mbuno dzi tikedzaho thoho - Kupfeselele kwa fhasi kwa lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo	- A hu na u pfesesa ha thoho - A hu na thikedzo u bva kha tshirendo - Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo
ZRN=6					
MARAGA DZA 6					
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO	4	3	2	1	0–1
Tshivhumbeo, thevhekano i pfadzaho na kuṅekedzelwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu	- Tshivhumbeo tsho lunzhedzanaho tshoṭhe - Mbuno dzo lundwa tshidele nahone dza bveledzwa zwi khagala tshoṭhe - Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a tokonya, nahone zwo lulama - A hu na vhukhaki vhu vhonealaho ha girama, mupeleṭo na zwiga zwa u vhalala	- Tshivhumbeo tshi re khagala na mbuno dzi tevhelelanaho lu pfadzaho - Thevhekano ya mbuno i a pfadza - Luambo, thouni na tshitaela vhuṅzhi zwo lulama	- Hu ḍi vha na vhuṅwe vhuḱhaki ha tshivhumbeo - Maanea/Phindulo i shaedza thevhekano yo fhateaho ya kupfeselele na ndunzhenzunzhe - Luambo lwo faredza vhuḱhaki vhu si gathi, thouni na tshitaela hunzhi zwo tea	- Tshivhumbeo tsho pulaniwa lwo khakheaho - Mbuno a dzo ngo dzudzanywa lu pfadzaho - Vhuḱhaki ha luambo vhu khagala - Thouni na tshitaila a zwo ngo tea	- Tshivhumbeo tsho khakheaho tshoṭhe - Vhuḱhaki vhuṅzhi ha luambo na tshitaila
TL=4					
MARAGA 4					

THANYELANI: Arali mulingiwa a sa dzhiela zwi re ngomu lwa tshoṭhe a ṅwala maanea, kha vha mu avhele maraga dza 0 kha zwi re ngomu, tshivhumbeo na luambo.

KHETHEKANYO YA B NA C: RUBRIKI YA U TOLA/MAKA MAANEA A LITHERETSHA – PHINDULO NDAPFU: NGANEA/FOLUKULO NA DIRAMA [MARAGA: 25]

Khritheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwaṭhisedza nga vhuṭanzi na kupfesesele kwa tshibveledzwa MARAGA 15 ZRN= 15	12–15 - Phindulo ya mathakhethakheni/nthesa: 14–15 Phindulo ya mathakheni/ntha: 12–13 - Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho - Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwaṭhisedzo yo dziaho u bva kha tshibveledzwa - U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa liṅwalwa na tshibveledzwa	9–11 - U sumbedza u pfesesa na u sengulusa thoho nga ndila yone - Phindulo ndi yo faredzaho zwidombedzwa zwi khagala - Mbuno dziṅwe dzi pfadzaho dzo nekedzwa, naho dziṅwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika heneṭho - Hu na vhuṭanzi ha u pfesesa lushaka lwa liṅwalwa na tshibveledzwa	6–8 - U pfesesa thoho lwo linganelaho/hu songo goḏombelaho; a si zwoṭhe zwiṭalusi zwo dodombedzwa - Hu na dziṅwe mbuno dzi tikedzaho thoho - Maṅwe makumedzwa o tikedzwa, fhedzi vhuṭanzi a vhu tendisei tshifhinga tshoṭhe - U pfesesa liṅwalo na tshibveledzwa hu songo fhelelaho	4–5 - U pfesesa thoho lwa u tou phuphuledza; a hu tou vha na zwiṅwe zwiṭalusi zwo senguluswaho nga vhuḏalo - Mbuno ṭhukhu dzi tikedza thoho - Makumedzwa a tshimbilelanaho ndi maṭukutuku - U pfesesa huṭuku ha liṅwalwa na tshibveledzwa	0–3 - U pfesesa huṭukutuku ha thoho - Ndingedzo yo rembedaho/i songo khwaṭhaho ya u fhindula mbudziso - Makumedzwa ha tendisei na kathihi - Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liṅwalwa kana tshibveledzwa
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO Tshivhumbeo, thevhekano i pfadzaho na kuṅekedzelwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu MARAGA 10 TL=10	8–10 - Tshivhumbeo tsho lunzhedzana tshoṭhe - Marangaphanda na magumo ndi zwa nthesa - Makumedzwa o vhekanywa zwavhuḏi nahone a bveledzwa zwi khagala - Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a ṭokonya, nahone zwo lulama	6–7 - Tshivhumbeo tshi re khagala na makumedzwa a tevhelelanaho lu pfadzaho - Marangaphanda na magumo na dziṅwe phara zwo dzudzanywa nga ndila yo faranaho - U tevhekana hu pfadzaho ha makumedzwa - Luambo, thouni na tshitaela hunzhi zwo lulama	4–5 - Hu na vhuṅwe vhuṭanzi ha tshivhumbeo - U pfadza na ndunzhendunzhe zwi ḏi vha hone, fhedzi zwo faredza vhukhaki - Hu na vhukhaki vhu vhonealaho ha luambo; thouni na tshitaila hunzhi zwo tea - Phara hunzhi dzo lulama	2–3 - Tshivhumbeo tsho pulaniwa nga ndila yo khakheaho - Makumedzwa ho ngo vhekanywa nga ndila i pfadzaho - Vhukhaki ha luambo vhu khagala - Thouni na tshitaela a zwo ngo tea - Phara dzo khakhea	0–1 - U shaea ha tshivhumbeo tsho pulaniwaho zwi khakhisa thevhekano ya likumedzwa - Vhukhaki ha luambo na tshitaila zwi itisa uri phindulo iyi i kundelwe u swikelela - Thouni na tshitaela a zwo ngo tea - Phara dzo khakhea
MARAGANYANGAREDZI	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4

Vhune ha khandiso ho vhaledzwa